

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Laki Mihály

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

8. hét

Előzmények: piac, vállalkozás, polgárosodás
a szocializmusban

Laki Mihály

A szocialista gazdasági rendszer kiépítésének fontosabb elemei

- A tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása
- Pártirányítás, rendőr- államvédelmi ellenőrzés
- A termelés és a kereskedelmi szolgáltatási tevékenységek elkülönítése, önálló vállalatokba (egységekbe) szervezése
- A technikai, technológiai, üzemgazdasági optimumot szolgáló átszervezések, profiltisztítás
- A termelést koordináló, a termékpályákat kijelölő középírányító szervezetek felállítása
- Az ellátási felelősség rendszerének kiépítése
- Szigorú árszabályozás, majd a terv-árak bevezetése
- Diszkriminatív piacsabályozás
- A piacra lépés diszkriminatív korlátozása
- Az önálló érdekvédelmi szervezetek megszüntetése, átalakítása

A piac tudatos rombolása és korlátozása

- Nem működtek tovább a tranzakciókban résztvevőinek hallgatólagos megállapodásai
- Gyökeresen átalakultak a tulajdonjogok, a vállalatirányítási jogok, a csere és az ellenőrzés szabályai
- A szabályok kidolgozásért és betartatásért kizárólag az állam, nem pedig a piaci szereplők és a szereplők önkéntes társulásai feleltek

Eltérések a szocialista átalakulás eredeti tervétől

A piacrombolás ellenére sem szűnt meg a tömeges és rendszeres árucseré a szocialista gazdaságban

„A kisüzemi termelés mindennap minden órájában magától és tömegméretekben szüli a kapitalizmust és a burzsoáziát.”

(Lenin 1920/1974, 52.)

Termékcsoportonként jelentős különbségek

- Az árak képzésében
- Az adásvétel bonyolítására vonatkozó előírások rendszereiben
- A piaci koordináció visszaszorulásának mértékében

A működés zavarai

- Lassuló gazdasági növekedés
- Áru- és munkaerőhiány
- Súlyos zavarok a vállalatok közötti kapcsolatokban
- Területi és ágazati aránytalanságok
- A termékek és szolgáltatások minőségének romlása
- Az innovációk ritkulása

A zavar okairól: fundamentalisták és reformerek

A fundamentalisták (piacrombolók) szerint a rendszer működőképes, a zavarok oka

- a dolgozók nem eléggé fejlett öntudata
- a vezetők tapasztalat és képzségének hiánya
- a szocializmus ellenségeinek aknamunkája

A reformerek (piacépítők) szerint a rendszer teljesítményének javításához át kell alakítani a gazdasági mechanizmust

Naiv reformerek

- Nem akarták visszaállítani a magántulajdon és a piac meghatározó szerepét
- A reform fő terepe a szocialista szektor
- Utasítások helyett nyereségérdekeltség
- Verseny az állami vállalatok és szövetkezetek között
- A verseny hatására javul a termékek minősége, megszűnik a hiány, nő az újjátókedv

Nemzetközi kitekintés (európai szocialista országok)

Országok, ahol volt reform	Országok, ahol nem volt reform	Országok, ahol létezett legális magánszektor
Csehszlovákia (1967–1868) Magyarország (1957, 1968, 1980–1982) Szovjetunió (1965) Jugoszlávia (1965) Lengyelország (1980)	Románia Bulgária Német Demokratikus Köztársaság Albánia	Lengyelország Magyarország Német Demokratikus Köztársaság

A piacépítés és piacépülés terei

	Reform, tudatos piacépítés	Folyamatos, rejtett piacépülés, piacgazdaságban hasznosítható készségek, tapasztalatok és kapcsolatok
Állami-szövetkezeti szektort érinti		
A legális és illegális magán szektort érinti		

A piacrombolás és építés fontosabb időszakai Magyarországon

Az első piacrombolás utáni állapot	1968-as reform	Ellenreform a hetvenes években	Reform a nyolcvanas években
Tulajdonviszonyok: Államosítás, szövetkezetesítés, sorvadó legális magánszektor	Korlátozott liberalizálás a legális magánszektorban, hibridek	Kísérlet a szövetkezetek államosítására támadás a hibridek ellen, vállalati összevonások	Kisszövetkezetek, állami vállalaton belüli vállalkozások
Vállalatirányítás: Tervutasítás, irányítási hierarchia	A tervutasítás megszüntetése	Burkolt tervirányítás, elvárások, szabályozó alku	Vállalati tanácsok
Pártirányítás, rendőri állambiztonsági ellenőrzés A területi pártbizottságok vezető-kijelölési és ellenőrzési jelenléte	Változatlan	Változatlan	Változatlan

Az első piacrombolás utáni állapot	1968-as reform	Ellenreform a hetvenes években	Reform a nyolcvanas években
A piacra lépés engedélyezése állami monopólium	Változatlan	Változatlan	Szabad vállalatalkítás
Külkereskedelem elkülönült szakvállalatok	Külkereskedelmi jog kiterjesztése termelő vállalatokra	Változatlan	Külkereskedelmi jog általánossá tétele
Piacszabályozás a magánszektorban Diszkriminatív	Csökkenő diszkrimináció	Növekvő diszkrimináció	Majdnem egyenlő feltételek

Az első piacrombolás utáni állapot	1968-as reform	Ellenreform a hetvenes években	Reform a nyolcvanas években
Árszabályozás Hatósági (terv) árak	Szabad (piaci) árképzés körének bővítése	Változatlan	A hatósági ár kivétel
Érdekvédelem Önálló érdekvédelmi és szakmai szervezetek felszámolása	A párt-függő érdekvédelmi és szakmai szervezetek növekvő aktivitása	A párt-függő érdekvédelmi és szakmai szervezetek csökkenő aktivitása	Önálló érdekvédelmi szervezetek alapítása
Termékáramlás az állami-szövetkezeti szektorban Anyagi-műszaki ellátás, ellátási felelősség	Termék nagykereskedelem, az ellátási felelősség visszaszorulása	Az ellátási felelősség erősödése	Az ellátási felelősség kivétel

A működési zavarok csökkentésének fontosabb formái az állami-szövetkezeti szektorban

- Önellátás, vertikális terjeszkedés
- A műszaki-technikai okból végrehajtott profiltisztítás hatásainak csökkentése: új termékek, szolgáltatások, termelési ágak telepítése
- A vállalatközi kapcsolatok erősítése (kölcönös szívességek, illegális vállalatközi hitelezés munkaerő, termelési kapacitások kölcsönzése)
- A kereskedelmi és szolgáltató tevékenységek visszavétele

Piacépülés a magángazdaságban

A magánszektorban létrejövő új (legális és illegális) vállalatok, vállalkozások

- egy része az állami szektorba települve lépett piacra (hibridek)
- másik csoportjában az állami-szövetkezeti sektortól elkülönült piacépülés folyt

Piaci szereplők 1. A hibridek

- Gebin
- Háztáji gazdaság
- Komplex brigádok
- Melléküzemág
- Szövetkezeti gazdasági munkaközösség
- Vállalati gazdasági munkaközösség

Piaci szereplők 2. Az elkülönült magántulajdonosok

- Kisiparosok
- Kiskereskedők
- Kiszövetkezet
- Termelőszövetkezeti csoportok
- Illegális vállalkozások

A szocializmusbeli piacfejlődés korlátai

- A reformok és ellenreformok váltakozása miatti bizonytalanság
- A tulajdonformák szerint különbséget tevő (diszkriminatív) szabályozás
- A piacra lépés ágazonként eltérő belépési esélyei
- Az állam által kijelölt, kiépített (fennmaradt) termékpályák
- Az árutermeléssel szembeni bizalmatlanság miatti túlszabályozás
- Az állam-függő szakmai szervezetek gyenge érdekvédelmi képessége

Irodalom

- Hunyadi Csilla (1985): A piac gazdaságsszabályozó szerepe a tervgazdaságban – a vállalat piaci környezete. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (kézirat)
- Juhász Pál (1991): Polgárosodás, Századvég 2–3. sz. 181–184.
- Rupp Kálmán (1973): Egy termelészövetkezet melléküzemeinek gazdálkodása. Esettanulmány. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest (kézirat)
- Szelényi Iván (1992): Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Donáth Ferenc (1977): Reform és forradalom V. A korszerű nagyüzemi fejlődés útján (1968–1974). Akadémiai kiadó Budapest, 227–269.)